Far & Mor

Hertig Magnus

Av Östergötland

Hertig Magnus

Magnus, född 25 juli 1542 på Stockholms slott, död 20 juni 1595 på Kungsbro, var en svensk prins och hertig av Östergötland. Han var son till Gustav Vasa och dennes andra gemål drottning Margareta.

Av Gustav Vasas söner överlevde fyra till vuxen ålder och av dessa var Magnus den ende som inte blev kung av Sverige.
År 1555 utnämndes han till hertig av Östergötland, Kindas och Ydre härader i dåvarande Småland, landskapet Dalsland, Sundbo härad i Närke, Kåkind, Valla och större delen av Vadsbo härad i Västergötland.

Länskarta över Östergötland från 1693.

Hertig Magnus

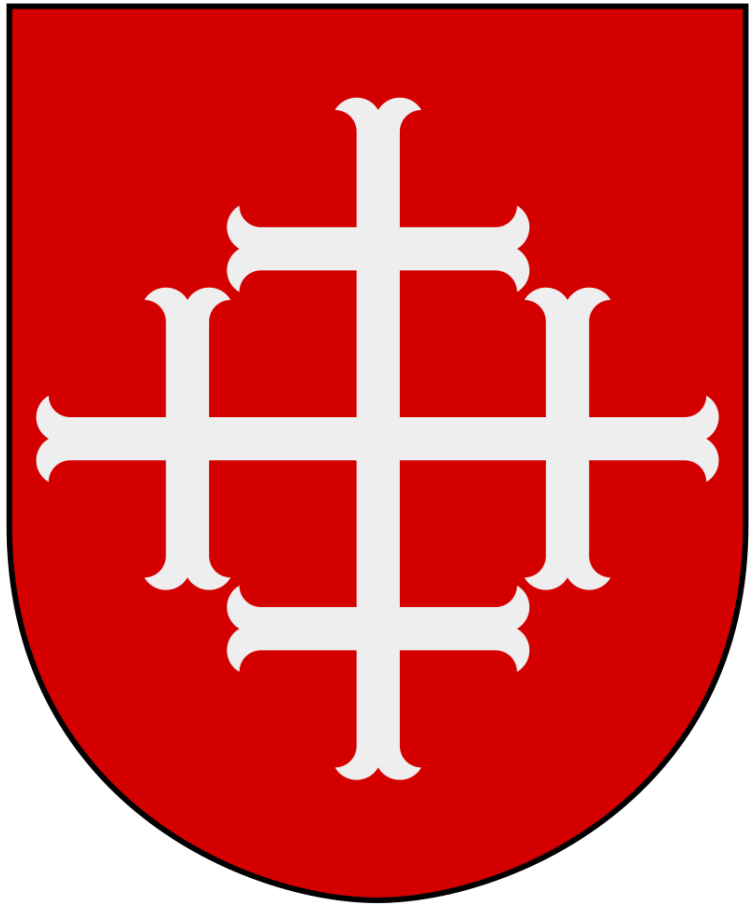

Kinda härad var ett härad i södra Östergötland, tidigare en del av smålandet Kinda. Området utgör idag Kinda kommun samt en mindre del av Linköpings kommun (Vårdnäs distrikt/Vårdnäs socken). Arealen mätte 1 428 kvadratkilometer, varav land 1 221 och befolkningen uppgick 1920 till 18 267 invånare. Tingsplats var på 1300-talet i Tjärstads socken och från 1669 Kisa, från 1964 även i Linköping.

Hertig Magnus

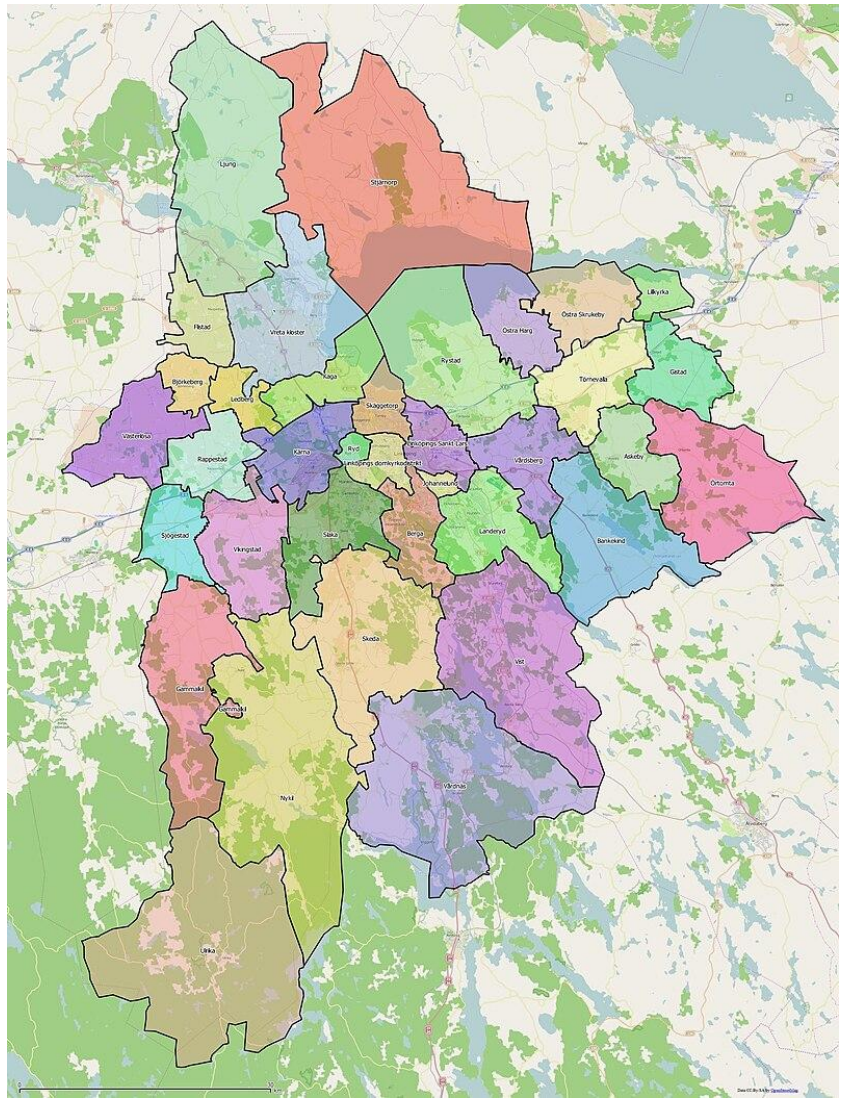

Hertig Magnus

Ydre härad var ett härad i Östergötland, tidigare en del av smålandet Kinda. Häradet motsvarar nuvarande Ydre kommun som fått sitt namn av häradet. Arealen mätte 781 km², varav land 674 och befolkningen uppgick 1920 till 7 464 invånare. Tingsplats var till 1948 Sunds kyrkby, därefter Kisa.

Hertig Magnus

Ydre härad omfattade följande socknar:
Del av Askeryds socken - Före den 1 maj 1877, enligt beslut den 9 januari 1863, tillhörde den så kallade Lägerbobygden om 23 och 3/4 mantal Askeryds kyrkosocken och Östergötlands län och Ydre härad. Området tillhörde Askeryds jordebokssocken fram till 1878 år jordebok, då det överfördes till Västra Ryds jordebokssocken.
Del av Rumskulla socken (före 1891)
Asby socken
Norra Vi socken
Sunds socken
Svinhults socken
Torpa socken
Västra Ryds socken
Malexanders socken (huvuddelen av socknen låg i detta härad till 1920, då delen överfördes till Göstrings härad)

Ydre nedtecknas tidigast år 1279 som just "Ydre", och namnet härstammar sannolikt från det fornsvenska ordet ydher, som betyder "idegran". Ortnamnet skulle då betyda 'trakten där det växer idegran'. Ydre ingick i smålandet Kinda.

Hertig Magnus

Sinnessjukdom

Magnus led av en sinnessjukdom som visade sina första tecken 1562-63 och som senare blev permanent. På sommaren 1563 skickade brodern Erik till honom sin läkare, som ansåg att sjukdomen – såsom Erik berättade för brodern – kom "därav att Eders Kärlighet är ensam och haver ingen, den Eders Kärlighet kan sig med vederkvicka, det Vi också med Oss själve väl besinna". Magnus friade vid denna tid till Maria Stuart i Skottland, och Erik uttalade förhoppningen att brodern skulle få "behagliga besked" från henne. Men när svaret kom, på hösten samma år, var det ett nej, inlindat i vackra och svävande ordalag.

Dessförinnan hade dock Magnus tillfrisknat, men sommaren 1564 insjuknade han igen. Även detta år blev det dock bättre fram på hösten. Under vintern inbjöd Erik sin bror att komma till Stockholm och "fördriva sin svaghet genom glädje och lust". Magnus kom också, och livet i den nya miljön gjorde honom gott; men det var förgäves att hoppas på någon varaktig förbättring. Snart fördjupades sinnessjukdomen.

Efter en tid manifesterades hertigens vansinne genom våldsamma utbrott, vilket ledde till att han ibland måste hållas inspärrad. Samtida handlingar berättar exempelvis om en av hans drabanter som begär befrielse från sina plikter eftersom han i hertigens "stora svaghet blivit av honom ofta illa slagen och trakterad och är därav vorden en lemlästad man".

Hertig Magnus

Där finns också en utgiftspost från år 1568 för en fältskär som vårdat en av hertigens väktare, "som min Nådige Furste haver slagit", och från samma tid är en utgift för lagning av "en biblia och en postilla, som Hans furstliga Nåde haver sönderrivit".
På grund av Magnus sinnessjukdom förvaltades hans hertigdöme från 1574 av kung Johan III. En mindre del av Magnus förläningar tillföll hertig Karl. När Johan tog över ansvaret för Magnus skrev han till broderns vårdare att behandla honom på ett värdigt sätt. Han hade hört, skriver han, att de behandlade honom omilt och åt upp hans mat. Sådana handlingar förbjöd han bestämt. En tid senare utfärdade han en order till alla biskopar att över hela riket hålla bönemöten för hertigens tillfrisknande från sin psykiska sjukdom.
Tillståndet tycktes dock vara hopplöst. I ett brev till systern Anna skriver Johan på våren 1570 att Magnus "haver mist allt sitt förnuft och minne, så att Hans Kärlighet av ingen ting vet, ej heller minnes, vad som H. K:t talat eller gjort haver eller för H. K:t sagt bliver". Inte heller kom Magnus ihåg någonting av vad som skett den sista tiden, enligt brevet.
Magnus största residens var Vadstena slott, som ombyggdes från fästning till palats för hans räkning. Vadstena kloster förde under hans tid en tynande efterreformatorisk tillvaro med mycket få nunnor. Enligt en notering av den påvliga legaten Antonio Possevino ska Magnus vid ett tillfälle ha fört bort tre unga kvinnor till slottet och låtit mörda dem, och även styrt ut helgonbilder i klostret i löjliga dräkter. Detta ska enligt Possevino ha skett innan sinnessjukdomen bröt ut, och han tolkade den som ett straff för uppträdandet. Lars-Olof Larsson ifrågasätter därför sanningshalten i notisen.

Hertig Magnus

Död

Magnus ägde även Kungs Norrby vid Motala ström samt Kungsbro vid strömmens utlopp i sjön Roxen och det var på det senare herresätet som han avled 1595. På våren detta år började hans krafter att hastigt mattas, och han blev allt mer sängbunden. I hans omgivning satte man det i samband med ett gammalt bråck som blivit förvärrat. Hertig Karl, som i likhet med sina bröder ägnade stor omsorg om den sjuke, gjorde allt för att skaffa honom läkarhjälp. Men det fanns ingenting att göra.
Magnus stoft bars i kortege till Vadstena och jordfästes i Klosterkyrkan. Enligt en tradition hängdes hans kista i kedjor för att undvika besök av spindlar.

Förbindelser

Flera gånger var det fråga om att Magnus skulle gifta sig, men det blev aldrig av. I stället inledde han tidigt ett förhållande med en tysk kvinna, Valborg Eriksdotter, som själv brukade benämna sig "Walborg, min nådige furste hertig Magni frilla". Med henne hade han dottern Lucretia, som blev gift med en tysk adelsman och stammoder för svenska adelsätten Wernstedt. Valborg Eriksdotter efterträddes som älskarinna av en annan tysk dam, Anna von Haubitz. Med henne fick hertigen också en dotter, Helena, som förmäldes med hertig Karls hovmarskalk och blev stammoder för den adliga ätten Yxkull.

Hertig Magnus

Personlighet

Liksom sin far och bröder var Magnus mycket musikalisk, och i tonernas värld fann han tröst både under friska dagar och i de mörka stunderna av svårmod och sinnesförvirring. Utöver detta njöt han av jaktpartier på Omberg och andra områden rika på vilt, samt av fiske i Motala ström och Roxen. Kägel- och bollspel hörde också till hans mer omtyckta förströelser. Hertig Magnus hade en tydlig folklig läggning. Han ordnade gärna gästabud för folk ur borgerliga kretsar och accepterade med glädje inbjudningar till deras hem där hertigen, som var den längsta av Gustav Vasas söner, var en välkommen gäst.

Sägner och balladtexter

Magnus sjukdomstillstånd och hans omvittnade musikaliska begåvning har givit upphov till ett stort antal sägner och balladtexter, med tonvikt på hans kontakter med sagoväsen som "havsfrun" och älvor Det finns en rad historier om Magnus från hans tid på Vadstena slott. En av de mest kända berättar om hur han från sitt fönster ska ha sett en sjöjungfru i slottets vallgrav och att han ska ha kastat sig ner i hennes armar. Han ska då ha varit närapå att drunkna. Berättelsen kan inte bevisas historiskt, men kan ha sin grund i en händelse när han inspekterade byggnationen av slottets vindbrygga, då han ska ha fallit i vallgraven. Berättelsen har gett inspiration till bland annat Clas Livijns lyriska drama Hafsfrun och Ivar Hallströms operett Hertig Magnus och sjöjungfrun, samt Ernst Josephsons dikt "Hertig Magnus", tonsatt av Jean Sibelius.

Hertig Magnus

Valborg Eriksdotter, född omkring 1545, död omkring 1580, var frilla till den svenske prinsen hertig Magnus Vasa av Östergötland mellan 1560 och 1567. Hon och därefter Anna von Haubitz var hertigens enda kända frillor.
Valborg Eriksdotters bakgrund är okänd, men hon tros ha varit dotter till en präst. Hon kunde både läsa och skriva, en sällsynt kunskap under hennes samtid. Hon blev troligen frilla till Magnus under år 1560, och följde med honom till Vadstena då han utnämndes till hertig av Östergötland. Valborg Eriksdotter avled på okänd ort 1580, troligen på en av sina gårdar, möjligen av pesten som härjade det året. Valborg Eriksdotter fick två döttrar under sin tid Erik XIV gav henne en stor mängd gåvor och pengabelopp för att få henne att kvarbli hos brodern under dennes mentala sjukdom: år 1563 mottog hon en guldkedja, en guldbrosch, tre guldringar med innefattade diamanter och ett pärlhalsband och ett guldarmband, och 1567 fick hon en summa på 800 mark. Valborg Eriksdotter krävde och fick en hel våning på Vadstena slott för sitt och sina barns personliga bruk. Valborg Eriksdotter gifte sig hösten 1567 med en inte närmare beskriven man kallad Mäster Hans. Senare samma år noteras att hon tillbringade en tid hos Magnus igen under en av hans sjukdomsperioder, men endast under en veckas besök. Hon gifte om sig med en viss Robert Skotte, sannolikt en av de talrika militärer från öriket i väster, Skottland, som gick i svensk tjänst.

Hertig Magnus

Gemål Valborg Eriksdotter (frilla) 1560-1567; Anna von Haubitz (frilla) 1567-1572(?)
Barn Virginia Magnusdotter (1560—1572), Lucretia Magnusdotter (Gyllenhielm) (1562—1642), Helena Gyllenhielm (1572—1630)

Anna von Haubitz, eller Anna von Haugwitz, död okänt år (troligen 1572), var frilla till den svenske prinsen hertig Magnus Vasa av Östergötland, Gustav Vasas son. Hon födde dottern Helena, som gifte sig med Wollmar Yxkull och blev anmoder för ätten Yxkull.

Biografi

Anna von Haubitz är den andra av endast två kända frillor till Magnus. Hon blev Magnus frilla efter att dennes första frilla Valborg Eriksdotter hade gift sig 1567. Om Anna von Haubitz är ingenting känt med undantag av att hon kom från Tyskland. Hennes dotter Helena placerades hos sin faster Elisabet Vasa redan som spädbarn år 1572, i stället för vid tre års ålder, som vanligen var sed i liknande situationer, och Anna von Haubitz tros därför ha dött kort efter förlossningen.